

Cara á igualdade de xénero en Paquistán a través dos ODS. Exame das políticas de cooperación no marco do programa ONE UN Paquistán durante o 2021

Brenda Giacometti Komel

Directora Global de Programas, GIRL RISING

RESUMO: A igualdade de xénero supón que os dereitos, as responsabilidades e as oportunidades dunha persoa non dependen do sexo asignado ao nacer. Con todo, en países islámicos, a noción de igualdade entre o home e a muller aplica unicamente á dignidade humana e ás obrigacións. O islam non recoñece a igualdade entre homes e mulleres en materia de dereitos. A pesar diso, Paquistán, sendo un país islámico, logrou importantes avances na garantía do acceso de homes e mulleres, por igual, a dereitos fundamentais como a educación e a saúde. Este progreso débese, en boa medida, á implementación de políticas de cooperación ao redor da axenda dos Obxectivos de Desenvolvemento Sostible, particularmente o número 5, que aborda a cuestión da igualdade de xénero.

Palabras chave: igualdade de xénero, muller, dereitos, islam, Paquistán, políticas, educación, saúde, cooperación internacional, ODS.

Hacia la igualdad de género en Pakistán a través de los ODS. Examen de las políticas de cooperación en el marco del programa ONE UN Pakistan durante 2021

RESUMEN: La igualdad de género supone que los derechos, las responsabilidades y las oportunidades de una persona no dependen del sexo asignado al nacer. Sin embargo, en países islámicos, la noción de igualdad entre el hombre y la mujer aplica únicamente a la dignidad humana y a las obligaciones. El islam no reconoce la igualdad entre hombres y mujeres en materia de derechos. A pesar de ello, Pakistán, siendo un país islámico, ha logrado importantes avances en la garantía del acceso de hombres y mujeres, por igual, a derechos fundamentales tales como la educación y la salud. Este progreso se debe, en buena medida, a la implementación de políticas de cooperación en torno a la agenda de los Objetivos de Desarrollo Sostenible, particularmente el número 5, que aborda la cuestión de la igualdad de género.

Palabras clave: igualdad de género, mujer, derechos, islam, Pakistán, políticas, educación, salud, cooperación internacional, ODS.

Towards gender equality in Pakistan through the SDGs. Review of the cooperation policies under the ONE UN Pakistan program during 2021

ABSTRACT: Gender equality means that the rights, responsibilities and opportunities of a person do not depend on the sex assigned at birth. However, in Islamic countries, the concept of equality between men and women applies only to human dignity and obligations. Islam does not recognize equality between men and women in terms of rights. Despite this, Pakistan –

being an Islamic country – has made significant progress in guaranteeing equal access for men and women to fundamental rights such as education and health. This progress is due, to a large extent, to the implementation of cooperation policies around the agenda of the Sustainable Development Goals, particularly Goal number 5, which addresses the issue of gender equality.

Keywords: gender equality, women, rights, Islam, Pakistan, policies, education, health, international cooperation, SDGs.

1. Introducción

O tema da igualdade de xénero cobrou maior relevancia desde que se incluíu como un dos 17 Obxectivos de Desenvolvemento Sostible (ODS) adoptados pola Organización das Nacións Unidas (ONU) en 2015, con miras a lograr melloras exponenciais en materia de igualdade de dereitos e oportunidades entre homes e mulleres, nenos e nenas, cara ao ano 2030.

No entanto, o tema en si non é novo e discútese en foros internacionais desde a primeira reunión da Comisión da Condición Xurídica e Social da Muller en Nova York en 1947, pouco despois da creación da ONU. Devandita comisión elaborou as primeiras convencións internacionais sobre os dereitos da muller; entre elas, a Convención sobre os Dereitos Políticos da Muller de 1953, a Convención sobre a Nacionalidade da Muller Casada de 1957 e a Convención sobre o Consentimento para o Matrimonio, a Idade Mínima para contraer Matrimonio e o Rexistro dos Matrimonios de 1962 (ONU Mulleres, 2019, p. 6). Tales convencións representan os antecedentes do instrumento de dereito internacional máis completo en materia de recoñecemento e establecemento dos dereitos da muller no ámbito universal, a Convención sobre a Eliminación de Todas as Formas de Discriminación contra a Muller (CEDAW), de 1979 (Resolución A/RES/34/180).

Aínda que Paquistán se adhire á CEDAW no ano 1996 e, por tanto, está obrigado á presentación de informes periódicos que dean conta do cumprimento do disposto no seu articulado, non se adheriu ao Protocolo Facultativo da Convención, de 1999 (Resolución A/RES/54/4). Isto significa que non está obrigado a recoñecer a competencia do Comité para a Eliminación da Discriminación contra a Muller para recibir e considerar as denuncias presentadas por persoas ou grupos organizados da sociedade civil, como mecanismo de control do cumprimento do convenio por parte do Estado en materia de eliminación da discriminación contra as mulleres.

Á CEDAW súmanse outros instrumentos de dereito internacional relevantes ao caso de Paquistán, como é a Declaración dos Dereitos Humanos no Islam, adoptada pola decimonovena Conferencia Islámica de 1990 no Cairo, a cal recoñece a igualdade entre o home e a muller en dignidade humana e en obrigacións, pero non en materia de dereitos. Isto iría en contra da propia definición do concepto de igualdade de xénero, que, segundo a Organización das Nacións Unidas para a Educación, a Ciencia e a Cultura (UNESCO), supón que os dereitos, as responsabilidades e as oportunidades das persoas non dependen do sexo co que naceron (UNESCO, 2014, p. 104).

Esta investigación busca analizar as políticas de cooperación en materia de igualdade de xénero promovidas polo goberno paquistaní durante o ano 2021, partindo da hipótese de que,

a pesar de tratarse dunha república islámica que se guía pola lei islámica ou Sharía, e que, por tanto, descoñece a igualdade en materia de dereitos entre o home e a muller; logrou importantes avances ao redor da igualdade, ao garantir o acceso a homes e mulleres, por igual, a dereitos humanos fundamentais como a educación e o goce dun nivel de vida adecuado que asegure a saúde e o benestar.

Para verificar esta hipótese, levouse a cabo unha análise de documentación que inclúe normas de dereitos humanos tanto do ámbito universal como do rexional, así como tamén estudos e publicacións de organizacións do sistema das Nacións Unidas, e axencias, fondos e programas que abordan a conceptualización da igualdade de xénero e profundan nas desigualdades de xénero existentes no mundo actual. Aos efectos de estudar as políticas de cooperación ONU – goberno paquistaní, consultouse o reporte de actividades do programa de Nacións Unidas chamado ONE UN Paquistán para o ano 2021, publicado en marzo de 2022. Por último, consultáronse artigos en revistas especializadas, así como tamén novelas gráficas e biográficas populares que recollen as vivencias de mozas baixo réximes islámicos.

2. Igualdade de xénero: breve conceptualización

A Declaración Universal dos Dereitos Humanos (DUDH) marca un fito na historia dos dereitos humanos ao establecer, por primeira vez, os dereitos humanos fundamentais que deben ser defendidos e protexidos no mundo enteiro. Proclamada pola Asemblea Xeral das Nacións Unidas en París o 10 de decembro de 1948, serviu de inspiración para a posterior adopción de decenas de tratados sobre dereitos humanos no ámbito universal e rexional, os cales fan referencia nos seus preámbulos ao contido da declaración. É o primeiro instrumento normativo en recoñecer que “todos os seres humanos nacen libres e iguais en dignidade e dereitos” (Artigo 1, DUDH) e que “toda persoa ten todos os dereitos e liberdades proclamados nesta Declaración, sen distinción algunha de raza, cor, sexo, idioma, relixión, opinión política ou de calquera outra índole, orixe nacional ou social, posición económica, nacemento ou calquera outra condición” (Artigo 2, *ibid.*). Isto confirma que, ao falar de igualdade entre homes e mulleres, estamos a falar dunha igualdade en materia de dereitos. Adicionalmente, o texto do articulado permite realizar unha primeira aproximación á conceptualización da igualdade desde un enfoque baseado no sexo, tratándose así dunha variable de tipo binaria, onde existen só dúas categorías: masculino e feminino.

Resulta interesante destacar que, aínda que a DUDH refire á igualdade entre homes e mulleres en tanto persoas de distinto sexo, houbo unha evolución ao longo dos anos cara ao tratamento da igualdade desde unha perspectiva de xénero. Por xénero enténdese a unha serie de “construcións socioculturais que diferencian e configuran os roles, as percepcións e os status das mulleres e dos homes nunha sociedade” (UNESCO, 2014, p. 104), e por igualdade de xénero, “a existencia dunha igualdade de oportunidades e de dereitos entre as mulleres e os homes nas esferas privada e pública que lles brinde e garanta a posibilidade de realizar a vida que desexen” (*Ibid.*, p. 105).

Os principais indicadores da igualdade de xénero son o índice de disparidade nos ámbitos político, educativo e laboral, así como tamén nos marcos lexislativos en materia de igualdade de

xénero, e a percepción da igualdade de xénero, entendida como o grao de evolución positiva da igualdade de xénero (Ibid.), xa que non basta coa formulación de políticas en favor da igualdade, senón que tamén é importante recoñecer que “as actitudes negativas das persoas poden obstaculizar ou socavar as políticas, accións e medidas públicas en favor da igualdade de xénero, cuxo éxito e sustentabilidade require a implicación e o pleno apoio dos membros da comunidade” (Ibid.). Por este motivo é que moitas das iniciativas e programas en pos da igualdade de xénero supoñen non só o apoio e a promoción da formulación de políticas, a distintos niveis de goberno, tendentes a asegurar a igualdade de dereitos para todas as persoas, senón que tamén supoñen a concientización acerca dos dereitos das mulleres a nivel comunitario. A modo de resumo, entón, a igualdade non significa que as mulleres e os homes sexan o mesmo, senón que supón “que se teñan en conta os intereses, as necesidades e as prioridades tanto das mulleres como dos homes, recoñecéndose a diversidade dos diferentes grupos de mulleres e de homes” (Ibid.).

Por outra banda, merece a pena mencionar que a DUDH fai referencia aos dereitos de homes e mulleres ao momento de contraer matrimonio, precisando que ambos gozarán de iguais dereitos durante e en caso de disolución do matrimonio, e que “só mediante libre e pleno consentimento dos futuros esposos poderá contraerse o matrimonio” (Artigo 16, DUDH). Adicionalmente, o texto menciona o dereito de toda persoa a “un nivel de vida adecuado que lle asegure, así como á súa familia, a saúde e o benestar” (Artigo 25, *ibid.*) e o dereito de toda persoa á educación, especificando que a mesma debe ser gratuíta e obrigatoria, polo menos no nivel elemental de instrución (Artigo 26, *ibid.*). Estes dous últimos dereitos humanos, o dereito a un nivel de vida axeitado e o dereito á educación, guiarán a política paquistaní, como se poderá ver en apartados sucesivos, en tanto se trata dos principais ámbitos afectados pola pandemia COVID-19 durante o período de análise, o ano 2021.

Por último, e aos efectos de profundar na hipótese do presente traballo de investigación, resulta pertinente mencionar a relevancia da promulgación dos ODS pola Asemblea Xeral da ONU en 2015 para o logro de avances en materia de igualdade de xénero. A igualdade de xénero constitúe especificamente o ODS número 5, cuxas metas asociadas son as seguintes:

- » 5.1 Pór fin a todas as formas de discriminación contra todas as mulleres e as nenas en todo o mundo
- » 5.2 Eliminar todas as formas de violencia contra todas as mulleres e as nenas nos ámbitos público e privado, incluídas trátas e a explotación sexual e outros tipos de explotación
- » 5.3 Eliminar todas as prácticas nocivas, como o matrimonio infantil, precoz e forzado e a mutilación xenital feminina
- » 5.4 Recoñecer e valorar os coidados e o traballo doméstico non remunerados mediante servizos públicos, infraestruturas e políticas de protección social, e promovendo a responsabilidade compartida no fogar e a familia, segundo proceda en cada país
- » 5.5 Asegurar a participación plena e efectiva das mulleres e a igualdade de oportunidades de liderado a todos os niveis decisorios na vida política, económica e pública
- » 5.6 Asegurar o acceso universal á saúde sexual e reprodutiva e os dereitos reprodutivos segundo o acordado de conformidade co Programa de Acción da Conferencia Internacional sobre a Poboación e o Desenvolvemento, a Plataforma de Acción de Beijing e os documentos finais das súas conferencias de exame

- » 5.a Emprender reformas que outorguen ás mulleres igualdade de dereitos aos recursos económicos, así como acceso á propiedade e ao control da terra e outros tipos de bens, os servizos financeiros, a herdanza e os recursos naturais, de conformidade coas leis nacionais
- » 5.b Mellorar o uso da tecnoloxía instrumental, en particular a tecnoloxía da información e as comunicacións, para promover o empoderamento das mulleres
- » 5.c Aprobar e fortalecer políticas acertadas e leis aplicables para promover a igualdade de xénero e o empoderamento de todas as mulleres e as nenas a todos os niveis (Resolución A/RES/71/313, p. 7).

Por todo o anteriormente descrito, pódese concluír que o concepto de igualdade de xénero abarca múltiples esferas e ámbitos sociais, culturais e políticos, relacionados co exercicio dos dereitos humanos e o goce do acceso a oportunidades de distinto tipo (educativas, laborais, de participación política, etc.) en igualdade de condicións para homes e mulleres.

Merece a pena reiterar que o obxectivo principal deste traballo é o de presentar a Paquistán como un exemplo de boas prácticas en materia de igualdade, como resultado da implementación de políticas de cooperación en torno ao ODS 5, e a pesar de que o marco normativo aplicable aos países islámicos descoñeza a igualdade de dereitos entre homes e mulleres. É por iso que, para o que resta do presente traballo, propónse a seguinte estruturación.

En primeiro lugar, realizarase unha breve introdución sobre o estado da arte da igualdade de xénero no mundo, facendo especial foco no exercicio do dereito de toda persoa á educación, así como tamén a un nivel de vida adecuado que lle asegure a saúde e o benestar, tal cal foi mencionado anteriormente e exprésase nos artigos 25 e 26 da DUDH. Logo, procederase a realizar un resumo do marco normativo internacional aplicable aos países islámicos, entre eles Paquistán, para finalmente analizar as políticas de cooperación desenvolvidas en 2021 que permitiron a Paquistán avanzar no acceso á educación e a un nivel de vida adecuado que asegure a saúde e o benestar, tanto a homes como mulleres por igual. Merece a pena reiterar que a selección destes dous focos principais de análises débese a que son os ámbitos que mostran maiores avances no marco da implementación de políticas de cooperación ao redor dos ODS para o ano 2021.

A principal fonte consultada para solicitar información sobre as actividades que tiveron lugar durante devandito ano en Paquistán é o reporte anual do programa ONE UN Paquistán. Este programa articula o propósito das organizacións pertencentes ao sistema das Nacións Unidas traballando en territorio paquistaní, así como o doutras axencias, fondos e programas, co obxectivo de avanzar no alcance dos ODS e con vistas a dez áreas de resultado:

- » 1. Crecemento económico
- » 2. Traballo decente
- » 3. Saúde, hixiene e sanidade
- » 4. Nutrición
- » 5. Seguridade alimentaria e agricultura sostible
- » 6. Resiliencia
- » 7. Educación e aprendizaxe
- » 8. Xénero, igualdade e dignidade

- » 9. Gobernanza
- » 10. Protección social (ONU Paquistán, 2022, p.7).

Aos efectos de tentar conciliar teoría e práctica no que refire aos avances en materia de igualdade de xénero en Paquistán, resultan particularmente relevantes as áreas de resultado listadas baixo os puntos 1, 3, 7 e 8; aínda que o certo é que, en maior ou menor medida, todas as áreas listadas gardan relación co obxecto de estudo.

3. A igualdade de xénero na actualidade

---

a. A igualdade de xénero na actualidade e o dereito á educación

Segundo datos do último reporte sobre o progreso dos ODS no relativo á igualdade de xénero desenvolvido por ONU Mulleres, os beneficios directos e indirectos da educación de nenas e mulleres novas son evidentes. Merece a pena mencionar algúns deles: unha redución máis rápida da pobreza, unha mellor saúde materna, o descenso da mortalidade infantil, unha maior prevención do VIH e unha redución na violencia contra as mulleres. O mesmo reporte establece que: “O dereito das nenas á educación é integral a practicamente cada un dos aspectos do desenvolvemento, incluído o crecemento económico e a prosperidade” (ONU Mulleres, 2022, p. 4).

Pero, a pesar diso, o acceso á educación das nenas, mesmo previo á pandemia do COVID-19, xa presentaba desigualdades. O 44% das nenas provenientes de familias con menores recursos xamais foran á escola ou abandonaran os seus estudos, comparado ao 34% dos nenos (UNICEF, 2020, p. 3). A esta fenda, súmanse disparidades no acceso a Internet e ao desenvolvemento de habilidades relacionadas coa tecnoloxía, que se volveron particularmente relevantes desde a pandemia COVID-19. En 2019, o 48% das mulleres a nivel global tiñan acceso a internet, fronte ao 58% dos homes (ONU Mulleres, 2020, p. 20).

Aínda que os datos mostran certo progreso en materia de escolarización e finalización de estudos nas últimas décadas, tamén remarcamos que a experiencia non foi a mesma para nenas en contornas rurais que aquelas en contexto de pobreza e/ou vivindo na ruralidade. Existen fendas entre o 11,5% e o 72,2% nas taxas de finalización dos estudos entre as nenas máis pobres de contextos rurais e as ricas de contextos urbanos (ONU Mulleres, 2022, p. 4).

É indubidable que a educación é beneficiosa para as nenas e mulleres a todos os niveis, resaltando dous aspectos do seu desenvolvemento nos que ten un impacto decisivo: a súa capacidade de decidir sobre a reprodución e a conformación dunha familia e a súa maior autonomía económica.

En canto ao primeiro aspecto, as mulleres con maiores niveis educativos teñen maior control sobre a súa planificación familiar. Teñen menos fillos, son máis propensas a ter familia máis tarde na vida – a unha idade máis adulta – e, cando teñen familia, fano en intervalos de máis de 2 anos entre embarazos (UNESCO, 2013, p. 13). Os datos mostran que, nalgúns países en desenvolvemento, é manifesto o incremento das taxas de fecundidade das adolescentes entre as nenas con escasa ou nula educación primaria e entre as nenas máis pobres (ONU Mulleres,

2022, p. 8). Á súa vez, as nenas afastadas da escola son seis veces máis propensas a ser casadas na infancia que aquelas que se atopan escolarizadas (ICRW, 2006). No ano 2021, case 1 de cada 5 mulleres de entre 20 e 24 anos contraera matrimonio antes dos 18 anos – o 19,5% fronte ao 25,8% en 2001.

Respecto da autonomía económica, ao analizar as estatísticas a nivel mundial de finalización de estudos de estudantes mulleres, os resultados son alarmantes. Obsérvase unha forte deserción escolar, particularmente na escola secundaria. Segundo un estudo publicado por UNESCO en 2019, máis de 129 millóns de nenas atópanse fóra da escola, o que inclúe máis de 32 millóns de nenas fóra da escola primaria, 30 millóns de nenas fóra do primeiro tramo ou tramo superior da escola secundaria e uns 67 millóns de nenas fóra do segundo tramo ou tramo superior da escola secundaria (UNESCO, 2019, p. 4). Adicionalmente, en países de renda baixa, menos de dous terzos das nenas completa a educación primaria e só unha de tres nenas completa a educación secundaria de tramo inferior (Banco Mundial, 2018, p. 7). Estes datos resultan particularmente preocupantes si considérase que un ano adicional no ensino dunha nena pode potenciar os seus ingresos na vida adulta até un 20% (ONU Mulleres, 2022, p. 4).

En cambio, ao estudar as estatísticas asociadas á educación terciaria, obsérvase que o número de mulleres matriculadas en estudos deste nivel supera ao dos homes. Pero a pesar diso, parecen persistir os estereotipos de xénero que levan a que as mulleres se atopen máis afastadas do campo das STEM (ciencias, tecnoloxía, enxeñaría e matemáticas, polas súas siglas en inglés) e máis próximas a outros vinculados coas tarefas de coidado, a saúde e a educación. Só o 35% das estudantes de carreiras STEM son mulleres, e, se se pon o foco na representación en estudos/cursos asociados ás tecnoloxías da información e as comunicacións, a mesma sitúase no 3% (Ibid., p. 5).

Estas fendas teñen un impacto directo na perda de oportunidades económicas tanto para as mulleres como para as mesmas industrias, considerando que a forza laboral feminina representa apenas o 20% dos traballos nestes campos, a pesar de que a evidencia confirma que a presenza de mulleres no ámbito da tecnoloxía produce solucións máis creativas e ten un maior potencial de innovación para responder as necesidades das mulleres e promover a igualdade de xénero. Neste sentido, a exclusión das mulleres do universo dixital restou USD 1 mil millóns do produto interno bruto dos países de ingreso baixo e ingreso mediano na última década (Ibid., p. 15).

Por outra banda, resulta prudente destacar o impacto que a pandemia COVID-19 tivo na realidade económica das mulleres, xa que, aínda que “a fenda de xénero na cantidade de horas dedicada ao emprego xa era de seu ampla antes da pandemia, ensanchouse en todo o mundo e ameaza con incrementar a brecha salarial de xénero imperante”. A vulnerabilidade das mulleres explícase pola súa excesiva representación nos sectores máis afectados pola pandemia, aqueles que se atopan dentro da economía informal, e pola desigualdade na distribución de tarefas de coidado no fogar e o escaso acceso aos beneficios por maternidade, coidado infantil e licenzas parentais. Unha mostra diso é que, “a pesar de que as mulleres encabezaban o 39,4% da totalidade dos empregos en 2019, datos de ONU Mulleres post pandemia indican que as mulleres acabarían obtendo só o 21% dos empregos proxectados durante 2019-2022” (Ibid., p. 14).

b. A igualdade de xénero na actualidade e o dereito a un nivel de vida adecuado que asegure a saúde e o benestar

A pobreza exerce un impacto desigual sobre a saúde de mulleres e nenas. Os datos mostran que, a nivel global, as mulleres teñen un risco 27% máis alto que os homes de padecer inseguridade alimentaria, cifras que só se espera que aumenten como resultado da pandemia COVID-19. Á súa vez, a diferenza é máis grande entre mulleres de 25 a 49 anos e entre aquelas que se atopan separadas ou divorciadas (ONU Mulleres, 2020, p. 7). Isto resulta particularmente alarmante, xa que as mulleres de fogares con inseguridade alimentaria enfrontan un risco de anemia máis elevado. Un claro exemplo diso é que, en 2019, case unha de cada tres mulleres entre os 15 e os 49 anos estaban anémicas. Adicionalmente, as crises económicas e os efectos do clima extremo, como as inundacións e secas, deterioran aínda máis a seguridade alimentaria. Con menos acceso á terra, a educación, a información e os recursos financeiros, as catástrofes asociadas ao clima extremo golpean con máis forza ás mulleres (ONU Mulleres, 2022, p. 7).

Estatísticas de ONU Mulleres arroxan que, previo á pandemia, a proporción de persoas consideradas pobres – aquelas que viven con menos de USD 1,90 ao día – diminuíra do 11,2% en 2013 ao 8,6% en 2018. A COVID-19 interrompeu e até comezou a reverter ese progreso. Para finais de 2022, ao redor de 383 millóns de mulleres e nenas vivían na pobreza, o que supón deixar fóra do seu alcance algúns servizos básicos como o acceso á auga. A falta de acceso á auga é particularmente perigosa para a saúde das mulleres debido á maior necesidade de auga e hixiene que experimentan durante a menstruación, o embarazo e a recuperación posparto. Outras exclusións supoñen a falta de acceso a combustibles que poidan utilizarse para cocinar, así como tamén a falta de acceso a un traballo decente – formal, regularizado – e á protección social. Adicionalmente, a partir da pandemia COVID-19, en todos os países rexistrouse unha drástica deterioración da atención da saúde materna, incluídos os servizos prenatais (Ibid., p. 6).

Por outra banda, a evidencia mostra que un estimado de 243 millóns de mulleres e nenas de entre 15 e 49 anos foron vítimas de violencia sexual e/ou física a mans da súa parella íntima no ano 2019 e ao redor dun terzo das mulleres a nivel mundial experimentaron violencia física e/ou sexual por parte da súa parella íntima nalgún momento da súa vida, sendo esta a forma máis común de violencia e chegando ao seu pico durante os anos reprodutivos da muller, tanto en países desenvolvidos como aqueles en desenvolvemento (ONU Mulleres, 2020, p. 2).

Adicionalmente, a nivel global, unha de cada cinco mulleres entre os 20 e os 24 anos casaron sendo nenas (ONU Mulleres, 2022, p. 10) e, dentro dunha mostra de 25 países en desenvolvemento onde se dá a maioría dos casos de matrimonio infantil e embarazo precoz, tres de cada catro mulleres tiveron o seu primeiro fillo antes de cumprir os 18 anos de idade, por ser casadas sendo nenas (Banco Mundial, 2018, p. 21).

Pero o matrimonio infantil é só unha das múltiples expresións de violencia contra as nenas e mulleres. Datos de 2021 mostran que unha de cada catro mulleres e nenas de entre 15 e 49 anos en África subsahariana (24,7%) foi vítima de mutilación xenital feminina (ONU Mulleres, 2022, p. 11), e hai polo menos 200 millóns de nenas e mulleres mutiladas no mundo. Aínda que pareza increíble, cada ano, 3 millóns de nenas son sometidas a esta práctica, que como indican Venegas, Reverte e Venegas comprende “todos os procedementos para alterar ou danar os órganos xenitais femininos” (Venegas, Reverte e Venegas, 2019, p. 64).

Tamén existen outros tipos de violencia contra as mulleres como aquel que se experimenta no mundo dixital. Nun estudo realizado en 51 países, constatouse que o 38% das mulleres experimentaran de forma persoal a violencia en liña. Este tipo de fenómenos incrementan a fenda dixital, xa que levan á exclusión das mulleres das oportunidades da conectividade (en materia de estudos, traballos, redes sociais, etc.). Este tipo de violencia aumentou particularmente durante a pandemia, xa que as mulleres pasaban máis tempo en Internet que os seus pares masculinos (ONU Mulleres, 2022, p. 15).

Por outra banda, cabe mencionar, que existen grupos que resultan dobremente vulnerables ás consecuencias das desigualdades, trátase das mulleres e nenas en situación de desprazamento forzoso. Segundo datos de ONU Mulleres, estas son particularmente vulnerables ao cambio climático, a guerra, os conflitos e a violación dos dereitos humanos. As estatísticas mostran que, a finais de 2021, 44 millóns de mulleres e nenas víronse forzadas a desprazarse, abarcando refuxiadas, solicitantes de asilo e persoas desprazadas por mor dos conflitos e a violencia nos seus países. Do total, estímase que uns 12,4 millóns son refuxiadas procedentes de África setentrional e Asia occidental (Ibid., p. 16).

O desprazamento forzoso supón, entre outras tantas cousas, a perda de bens, activos e medios de vida, así como tamén a deterioración da saúde e a falta de acceso á atención médica, o que expón ás mulleres a un maior risco de violencia, trata de persoas e abuso sexual (Ibid.). Novamente, as estatísticas informan de que a COVID-19 non fixo máis que agravar a situación, xa que se observa unha prevalencia maior á violencia doméstica e sexual, así como tamén un maior risco a ser vítima dun matrimonio forzado.

Por último, resulta relevante destacar que a metade das mulleres que habitan zonas urbanas senten inseguras ao camiñar soas pola noite, debido a “unha mala planificación da infraestrutura, a falta de campo visual en parques e corredores, e a ausencia de mantemento e de iluminación en espazos como baños públicos e lugares para aparcar, o que deixa ás mulleres e nenas expostas á violencia sexual” (Ibid., p. 17).

4. A realidade dos países islámicos e o caso paquistaní

---

a. Marco normativo internacional aplicable aos países islámicos

Partindo de que Paquistán é unha república islámica e, por tanto, a súa lexislación nacional garda compatibilidade coas normas da lei islámica ou Sharía¹, resulta mester comezar por precisar a que nos referimos cando falamos de países islámicos e cal é o marco normativo aplicable en materia de igualdade de xénero.

Neste sentido, a Organización para a Cooperación Islámica (OIC) cobra relevancia. Conta con 57 estados membros distribuídos en catro continentes, aínda que maioritariamente localizados en Norte de África, África Occidental e África Central, así como tamén en Oriente

---

¹ A Sharía regula todos os aspectos da vida dunha persoa (tanto os públicos como os privados) e o seu seguimento, de acordo aos textos sagrados do Islam, conduciría á salvación.

Próximo, Medio Oriente e Centro de Asia². Todos eles son países cuxa relixión maioritaria é o islam e o seu principal obxectivo é o de representar a voz colectiva do mundo musulmán, protexendo e salvagardando os seus intereses, en pos de promover a paz internacional e a harmonía entre as distintas comunidades do mundo (Artigo 1, Carta da OIC, 2008). A Carta da OIC na súa versión máis actualizada, adoptada en marzo de 2008, menciona que entre os obxectivos da organización atópanse o de diseminar, promover e preservar os ensinamentos e os valores islámicos baseados na moderación e a tolerancia; promover e protexer os dereitos humanos e as liberdades fundamentais – incluídos os dereitos das mulleres, a nenez e mocidade, os adultos maiores e as persoas con necesidades especiais –, así como tamén preservar os valores familiares islámicos, e salienta, protexer e promover o rol fundamental e natural da familia na sociedade (Ibid.).

Dentro das declaracións e convenios da OIC relativos aos dereitos da muller, destaca a Declaración dos Dereitos Humanos no Islam (DDHI), adoptada pola decimonovena Conferencia Islámica de 1990 nO Cairo. A mesma establece, no seu artigo primeiro, que “todos os seres humanos son iguais no principio da dignidade humana, así como no das obrigacións [para con Allah] e as responsabilidades sen distinción de raza, cor, lingua, sexo, crenza relixiosa, filiación política, nivel social ou calquera outra consideración”. Este primeiro parágrafo xa evidencia a falta de mención á igualdade do home e a muller en materia de dereitos, a cal pode constatarase tamén a través do texto de artigos posteriores, que indican que o home e a muller son iguais en obrigacións, coa excepción de que “sobre o home recaerá o gasto familiar, así como a responsabilidade da tutela da familia” (Artigo 6, DDHI) e que “a muller ten os seus propios dereitos así como obrigacións, posúe entidade civil propia e independencia financeira, e ten dereito a reter o seu nome e liñaxe” (Ibid.).

O artigo primeiro tamén confirma que a distinción entre homes e mulleres baséase no binomio do sexo, o que non admite a posibilidade de contemplar a diversidade desde unha perspectiva de xénero.

A DDHI tamén fai alusión á educación como unha obrigación. Refírese á mesma como “procura do coñecemento” e relaciónaa directamente coa oportunidade de coñecer o Islam e os segredos do universo (Artigo 9, *ibid.*). O artigo 9 especifica que “é un dereito do home o recibir das institucións educativas e de instrución como a familia, a escola, a universidade, os medios de comunicación, etc., unha educación humana tanto relixiosa como secular, completa e equilibrada, que desenvolva a súa personalidade e fortaleza a súa fe en Allah, así como o respecto e a defensa dos dereitos e os deberes”. Considerando que a DDHI fai alusión numerosas veces aos seres humanos, e logo menciona e distingue entre homes e mulleres, pódese asumir que devandito artigo outorga o dereito á educación en forma exclusiva aos homes, o que, á súa vez, permite reafirmar que o islam non admite a igualdade entre o home e a muller en materia de dereitos.

É interesante, no que respecta á posibilidade de exercer unha actividade económica, que o traballo é entendido como un dereito do cal será titular todo aquel que sexa capaz de exercelo.

2 Os estados membros son Afganistán, Albania, Alxeria, Arabia Saudita, Acerbaixán, Baréin, Bangladesh, Benín, Brunei, Burkina Faso, Camerún, Catar, Chad, Comoras, Costa de Marfil, Exipto, Emiratos Árabes Unidos, Gabón, Gambia, Guinea, Guinea-Bissau, Güiana, Indonesia, Iraq, Irán, Xordania, Kazajstán, Kirguizistán, Kuwait, Libano, Libia, Malaisia, Maldivas, Mali, Marrocos, Mauritania, Mozambique, Nixer, Nixeria, Omán, Paquistán, Palestina, Senegal, Serra Leona, Siria, Somalia, Sudán, Surinam, Tadxiquistán, Togo, Tunes, Turquía, Turkmenistán, Uganda, Usbequistán, Iemen e Xibutí

A DDHI fai específica alusión ao traballo como un dereito sen distinción entre home e muller, o cal terá asociada a percepción dun salario xusto, sen atrasos, con vacacións, promocións e estipendios (Artigo 13, *ibid.*).

No ámbito universal, tal como se mencionou anteriormente, o principal instrumento internacional que versa sobre os dereitos da muller é a CEDAW. Devandita convención recolle definicións que proveñen orixinalmente da Carta das Nacións Unidas (CNU) e da DUDH. Estas afirman o principio da non discriminación e proclaman a igualdade de dereitos de todos os seres humanos sen distinción algunha:

Lembrando que a discriminación contra a muller viola os principios da igualdade de dereitos e do respecto da dignidade humana, que dificulta a participación da muller, nas mesmas condicións que o home, na vida política, social, económica e cultural do seu país, que constitúe un obstáculo para o aumento do benestar da sociedade e da familia e que entorpece o pleno desenvolvemento das posibilidades da muller para prestar servizo ao seu país e á humanidade (CEDAW, 1979).

A CEDAW define a discriminación contra a muller como “toda exclusión ou restrición baseada no sexo que teña por obxecto ou resultado menoscabar ou anular o recoñecemento, goce ou exercicio pola muller, independentemente do seu estado civil, sobre a base da igualdade do home e a muller, dos dereitos humanos e as liberdades fundamentais nas esferas política, económica, social, cultural e civil ou en calquera outra esfera” (Artigo 1, CEDAW).

Á súa vez, os estados partes proclaman nela a súa condena a toda forma de discriminación contra a muller. Ademais, comprométense a seguir unha política encamiñada a eliminar devandita discriminación, asegurando que as súas lexislacións nacionais respecten o principio de igualdade entre o home e da muller, adoptando as medidas e sancións correspondentes fronte aos casos de discriminación e asegurando a protección xurídica dos dereitos da muller (Artigo 2, *ibid.*). Sucesivos artigos versarán tamén sobre a importancia de tomar medidas apropiadas para asegurar o pleno desenvolvemento da muller, co obxectivo de garantir o igual exercicio e goce dos seus dereitos e liberdades (Artigos 3, 4 e 5, *ibid.*).

É relevante destacar a referencia explícita ao compromiso dos Estados Partes de adoptar as medidas apropiadas para eliminar a discriminación contra a muller nas esferas tanto da educación como da saúde. Faise mención específica á igualdade de condicións na orientación e capacitación profesionais; a eliminación de estereotipos sobre os papeis masculino e feminino en todos os niveis e en todas as formas de ensino; a igualdade de oportunidades no acceso aos programas de educación permanente, incluídos os programas de alfabetización funcional e de adultos; a redución da taxa feminina de abandono dos estudos e o acceso a material informativo específico que contribúa a asegurar a saúde e o benestar da familia, incluída a información e o asesoramento sobre planificación familiar. De igual modo, refórzase o compromiso de adoptar as medidas necesarias para eliminar a discriminación contra a muller na esfera da atención médica.

Adicionalmente, o artigo 16 da convención establece que os Estados Partes adoptarán todas as medidas axeitadas para eliminar a discriminación contra a muller en todos os asuntos relacionados co matrimonio e as relacións familiares, asegurando a igualdade entre homes e

mulleres para contraer matrimonio e a libre elección tanto do cónxuxe, como do número de fillos e intervalo entre os nacementos, e garantindo o acceso á información, a educación e os medios que posibiliten o exercicio destes dereitos.

Agora ben, indo ao caso específico de Paquistán e tal como foi mencionado anteriormente, este adhírese á CEDAW no ano 1996, declarando que a adhesión do goberno está suxeita ás disposicións da Constitución da República Islámica de Paquistán³. E dado que non se adheriu ao protocolo de 1999, non está obrigado a recoñecer a competencia do Comité para a Eliminación da Discriminación contra a Muller para recibir e considerar as denuncias presentadas por casos de discriminación contra as mulleres.

b. Paquistán e as políticas de cooperación ao redor da igualdade

A modo de breve introdución, merece a pena mencionar que Paquistán é o quinto país máis poboado do mundo e atópase na posición 154 de 189 países que compoñen o Índice de Desenvolvemento Humano de 2021. Un de cada catro paquistaní vive na pobreza e, se se considera a pobreza multidimensional, a cifra aumenta e alcanza a máis do 38% da poboación. A participación das mulleres na forza laboral é do 21,5%, sendo esta unha das máis baixas da rexión. O mesmo sucede coa paridade de xénero na educación. As cifras de mortalidade materna e infantil están entre as máis altas da rexión sur de Asia, e, do 32% de nenos e nenas de entre 5 e 16 anos que se atopan fóra da escola, o 53% son nenas. Paquistán, á súa vez, atópase na posición 153 de 156 países no Índice de Brecha de Xénero Global do Foro Económico Mundial (ONU Paquistán, 2022, p. 6).

Partindo desta breve información de contexto, pódese asumir que o logro da igualdade de xénero en Paquistán verase influenciado e atravesado polo contexto socioeconómico de perenza do suxeito de análise (as mulleres), ao considerar que, desde unha óptica probabilística, a fendas de xénero tenderá a ser máis ampla entre nenos e nenas e homes e mulleres en situación de pobreza que entre aqueles e aquelas pertencentes a contornas de maior poder adquisitivo. En calquera caso, e aos efectos do alcance dos obxectivos da presente investigación, o foco foi posto en analizar os avances alcanzados en materia de igualdade, entendendo ás mulleres como un grupo homoxéneo, a pesar do recoñecemento da existencia de interseccionalidades⁴ con impacto directo na brecha de xénero.

A política de cooperación paquistaní para o ano 2021 centrouse en dar resposta aos desafíos carrexados pola pandemia COVID-19. Neste sentido, garantir o acceso en igualdade de condicións a nenos e nenas, homes e mulleres, tanto á educación como a un nivel de vida adecuado que asegure a saúde e o benestar, conformaron os principais focos de traballo.

Algúns dos fitos alcanzados no ámbito educativo inclúen o apoio aos programas de educación en casa, nas súas modalidades offline ou fóra de liña, propiciando que máis de 200.000 nenos e nenas – dos cales un 50% son nenas – puidesen continuar os seus estudos durante a

3 Á súa vez, presentou unha reserva que establece que o goberno non se considera obrigado polo parágrafo 1 do artigo 29 da Convención, o cal fai alusión á posible solución de controversias mediante arbitraje en primeira instancia, con opción de ser sometidas á Corte Internacional de Xustiza de non ser resoltas

4 “A interseccionalidad é un enfoque que subliña que o xénero, a etnia, a clase, ou orientación sexual, como outras categorías sociais, lonxe de ser “naturais” ou “biolóxicas” son construídas e están interrelacionadas” (Platero Méndez, 2014, p. 56).

pandemia (ONU Paquistán, 2022, p. 16). Á súa vez, unha cifra similar de nenos e nenas – dos cales o 53% son nenas – puideron retomar as clases presenciais de maneira segura, grazas á provisión de insumos de prevención da COVID-19 a unhas 6.538 escolas. Máis de 250.000 nenos e nenas que se atopaban fóra da escola accederon á educación pre-primaria (inicial). Desta cifra, un 47% son nenas. Adicionalmente, unhas 388 escolas de nenas e centros de programas de aprendizaxe alternativos víronse beneficiados de intervencións ao redor da educación e a hixiene e a sanidade, incluíndo a unhas 7.573 nenas que recibiron kits de hixiene menstrual (Ibid.).

O programa nacional coñecido como “O Dereito das Nenas á Educación” (Girls’ Right to Education) estendeuse a 18 distritos, cunha matrícula de 10.367 nenas que, anteriormente non estaban escolarizadas. Formáronse 607 educadores e fíxose entrega de 4.200 cadernos pequenos e outros materiais de aprendizaxe. Devandito programa tamén ofrece atención sanitaria e artigos de hixiene persoal para as nenas (Ibid.).

Sumado a isto, implementáronse programas de transferencia de fondos a unhas 18.500 nenas adolescentes en 242 escolas secundarias públicas do distrito de Khyber Pakhtunkhwa, o cal se viu acompañado de sesións e encontros de sensibilización comunitaria para a prevención da deserción escolar entre as nenas. Este proxecto logrou aumentar a matriculación nun 14% nos últimos 5 anos, e á súa vez, propiciou que o 100% das estudantes logren ingresar na escola secundaria (Ibid.).

En materia de saúde e benestar, merece a pena mencionar unha gran cantidade de iniciativas con impacto directo en mulleres e nenas, entre elas, a provisión de servizos de saúde reprodutiva, materna e neonatal de forma ininterrompida durante a pandemia. Máis de 3 millóns de nenos e nenas víronse beneficiados polas intervencións de supervivencia neonatal, como o coidado neonatal esencial, o coidado de nais canguro e a detección temperá de infeccións bacterianas serias (Ibid., p. 10).

Á súa vez, formáronse ao redor de 1.900 coidadoras/acompañantes terapéuticas e 15.000 traballadoras da saúde. Entregáronse uns 21.000 kits para asegurar partos limpos e coidados pre e postnatales, e tamén se brindou apoio ás unidades de coidado encabezadas por parteras, que prestaron servizo a unhas 25.000 mulleres e nenas (Ibid.). Por outra banda, en barrios e asentamentos de refuxiados, 92.807 persoas – na súa gran maioría mulleres e nenos/as – accederon a servizos de saúde de calidade, 10.145 mulleres recibiron catro ou máis visitas de coidado prenatal e outras 6.923 accederon a servizos de coidado postnatal (Ibid.).

A telemedicina fixo posible o acceso a servizos de saúde sexual e reprodutiva durante a pandemia. Neste sentido, establecéronse 10 centros de telemedicina e formáronse a 2.000 técnicos, facendo posible que 4.441 persoas accedesen a tales servizos. Adicionalmente, co apoio das organizacións ONE UN Pakistan, o Goberno de Sindh integrou devanditos servizos dentro dos seus plans de continxencia durante a época do monzón (Ibid., p. 11).

O fortalecemento de capacidades de 34 centros de saúde propiciou a realización de 12.317 partos seguros, o acceso de 22.357 mulleres a coidados prenatais e 5.050 nais e recentemente nacidos a coidados postnatais, e que se tratasen 6.247 casos de enfermidades de transmisión sexual en Balochistan e Khyber Pakhtunkhwa. Ao redor de 7.632 beneficiarias accederon ao paquete de servizos de saúde sexual e reprodutiva, mentres que outras 13.965 recibiron anticonceptivos modernos e servizos de terapia para a planificación familiar (Ibid.).

Grazas ao acompañamento e a asistencia técnica da ONU en materia de formulación de políticas, o goberno integrou o servizo de planificación familiar a través de reformas legais e aumentou a asignación de fondos para a procura de anticonceptivos. Á súa vez, promulgáronse e entraron en vixencia unha serie de leis, con impacto directo en mulleres. Entre elas, a Lei de 2021 para a protección e o benestar dos traballadores remotos de Khyber Pakhtunkhwa, co obxectivo de empoderar aos traballadores marxidados e propiciar a participación das mulleres no mercado laboral (Ibid., p. 17).

Como foi mencionado anteriormente, a violencia de xénero sufriu un forte incremento como resultado da pandemia COVID-19. O acompañamento, a asistencia técnica e o desenvolvemento de capacidades encabezado polas organizacións de ONE UN Pakistan traballando en territorio impulsaron reformas lexislativas para pór fin a todas as formas de violencia de xénero. Neste sentido, promulgáronse a Lei anti-violación de 2021 e a Lei de violencia doméstica do de Khyber Pakhtunkhwa. En Sindh, as estratexias de promoción de formulación de políticas impulsaron o consenso para proceder á reforma legal para terminar co matrimonio infantil e crear un comité de coordinación multisectorial para sincronizar a resposta aos casos de violencia de xénero. Brindouse, tamén, apoio á implementación da Lei de violencia doméstica en Punxab a partir da posta en marcha dos servizos de resposta, a xestión de casos, as liñas telefónicas de axuda e a asignación de traballadores sociais para a realización de visitas e o seguimento de casos (Ibid.).

O programa de ONU coñecido como “Imperio da Lei” ou Rule of Law propiciou o desenvolvemento de capacidades nos sectores da xustiza e a seguridade en Balochistan e Khyber Pakhtunkhwa para ampliar a provisión de servizos de resposta ás sobrevivintes de violencia de xénero, e como resultado destes esforzos, máis de 11.500 mulleres accederon a servizos de saúde mental e apoio psicosocial (Ibid.).

Por outra banda, realizáronse intervencións para propiciar a participación das mulleres nos procesos comunitarios de toma de decisións e crear capacidades en temas de paz e resiliencia dirixidas a líderes relixiosas en Sindh, así como tamén a colectivos de mulleres vulnerables, membros a sociedade civil e oficiais de goberno local tanto en Sindh como en Khyber Pakhtunkhwa. Á súa vez, forxáronse alianzas con organizacións da sociedade civil para previr que o extremismo violento recrute a mulleres e nenas nos citados distritos, así como tamén a nivel nacional (Ibid.).

5. Conclusións: recapitulación e aprendizaxes

A análise da información recollida por este traballo permite chegar a varias conclusións. En principio, e con base á hipótese inicial, pode verificarse que Paquistán, a pesar de tratarse dun país islámico cuxo marco normativo descoñece a igualdade entre homes e mulleres en materia de dereitos; alcanzou grandes avances ao redor da igualdade, ao centrar as súas políticas de cooperación en garantir o acceso á educación e a un nivel de vida axeitado, tanto a homes como mulleres, nenos e nenas.

Merece a pena lembrar que o período de análise estudada (o ano 2021) foi un período marcado polos impactos e desafíos carrexados pola COVID-19. Os mesmos caracterizáronse

por entorpecer e complexizar aínda máis o acceso das persoas, e en maior medida o das mulleres, a servizos elementais básicos. En liña con iso, a educación e a saúde foron algúns dos sectores máis golpeados pola pandemia.

De alí que garantir o acceso das nenas á escola a partir do apoio de programas de educación en casa, prover de insumos de prevención da COVID-19 a escolas – para facilitar o retorno á presencialidade, propiciar unha axeitada xestión da saúde menstrual nas escolas – incluíndo a entrega de kits de hixiene menstrual e a disposición de servizos de atención sanitaria exclusivos para nenas, resultaron ser iniciativas crave.

Lembrando que, mesmo antes da pandemia COVID-19, o 44% das nenas provenientes de familias con menores recursos xamais foran á escola ou abandonaran os seus estudos, comparado ao 34% dos nenos (UNICEF, 2020, p. 3); e catro de cada dez escolas ao redor do mundo (o 70% destas atópanse en países en desenvolvemento) atopaban desafíos ao tentar prover de instalacións de hixiene básicas para os seus estudantes (OMS e UNICEF, 2021, p.10), tales iniciativas cobran aínda maior relevancia.

De igual modo, recoñécense avances en materia de acceso á saúde – particularmente á saúde sexual e reprodutiva, centrados na promoción da planificación familiar e o acceso a anticonceptivos. O tratamento de casos de enfermidades de transmisión sexual, así como tamén a provisión de anticonceptivos modernos e de servizos de terapia para a planificación familiar destacan particularmente, considerando que, en 2020, máis de 250 millóns de mulleres en idade reprodutiva a nivel mundial que querían previr un embarazo non facían uso de métodos anticonceptivos modernos. E só o 50% das mulleres de todo o mundo deciden sobre o coidado da súa saúde, o uso de anticonceptivos e a posibilidade de dicir que non a unha relación sexual (Departamento de Asuntos Económicos e Sociais ONU, 2020).

Outro dos fitos alcanzados pola política de cooperación paquistaní durante o período analizado xira ao redor da prestación de servizos de coidados pre e postnatales, tanto para mamas como para bebés, con especial foco en garantir a realización de partos limpos e seguros.

Adicionalmente, destacan as iniciativas de apoio á promoción e formulación de leis en torno ao tratamento da violencia de xénero, nas súas múltiples formas – violencia doméstica, violencia sexual, matrimonio forzado/infantil, etc. Resulta esperanzador ler acerca das leis que foron promulgadas, en distintos distritos e rexións, tanto para xulgar como para tratar os casos de violencia, propiciando a dispoñibilidade de servizos de resposta e atención ás vítimas.

Finalmente, rexístranse importantes avances en materia de implementación de iniciativas que teñen por obxectivo asistir aos grupos de mulleres e nenas refuxiadas, así como tamén dar resposta á situación do recrutamento de mulleres e nenas polo extremismo violento.

A modo de recapitulación, o traballo realizado polo goberno de Paquistán durante 2021, en colaboración coas organizacións do sistema de Nacións Unidas, e as súas axencias, fondos e programas; resulta particularmente interesante aos efectos de ser presentado como un caso de boas prácticas en materia de igualdade de xénero no mundo islámico. Xa que, aínda que, en principio, o islam non admite nin recoñece a igualdade do home e a muller en materia de dereitos, Paquistán exhibe numerosas políticas e iniciativas de promoción da igualdade, con particular foco en garantir o acceso á educación e un nivel de vida adecuado que garanta a saúde e o benestar de mulleres e nenas.

Aínda que Paquistán ten un longo camiño por percorrer aínda no entendemento da igualdade desde unha perspectiva de xénero, que admita a diversidade dentro dos grupos de homes e mulleres, o certo é que expón un modelo interesante de ser replicado por outros países islámicos; en tanto representa o punto de partida para o tratamento da igualdade de xénero desde a política pública. Isto resulta particularmente relevante, tendo en conta os compromisos asumidos pola Asemblea Xeral da ONU, no marco da promulgación dos Obxectivos de Desenvolvemento Sostible; e a obrigatoriedade dos Estados Membros a pronunciarse sobre o tema.

Brenda Giacometti Komel. Directora Global de Programas, GIRL RISING. Mestría en Estudos Internacionais. Especialista en Dereitos Humanos Internacionais e Saúde da Muller e en Corporativo. Responsabilidade social. Licenciatura en Ciencias Políticas. Máis de 13 anos de experiencia no sector do desenvolvemento e no sistema das Nacións Unidas, o goberno e as corporacións multinacionais. Mail: brendagiacometti@gmail.com

Referencias

- Asamblea General de las Naciones Unidas (1979). Convención sobre la Eliminación de Todas las Formas de Discriminación contra la Mujer. <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>. Consultado el 6 de noviembre de 2023.
- Asamblea General de las Naciones Unidas (1948). Declaración Universal de los Derechos Humanos. <https://www.un.org/es/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. Consultado el 6 de noviembre de 2023.
- Asamblea General de las Naciones Unidas (1999). Protocolo Facultativo de la Convención sobre la Eliminación de Todas las Formas de Discriminación contra la Mujer. <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-elimination-all-forms>. Consultado el 6 de noviembre de 2023.
- Asamblea General de las Naciones Unidas (2017). Labor de la Comisión de Estadística en relación con la Agenda 2030 para el Desarrollo Sostenible. https://unstats.un.org/sdgs/indicators/Global%20Indicator%20Framework_A.RES.71.313%20Annex.Spanish.pdf. Consultado el 6 de noviembre de 2023.
- Banco Mundial (2018). “Oportunidades perdidas: El alto coste de no educar a las niñas”. Serie Notas sobre los costes de no educar a las niñas.
- Conferencia Islámica (1990). Declaración de los Derechos Humanos en el Islam. https://www.oic-oci.org/upload/pages/conventions/en/CDHRI_2021_ENG.pdf. Consultado el 6 de noviembre de 2023.

- Departamento de Asuntos Económicos y Sociales ONU (2020). “Estadísticas 2020”. <https://worlds-women-2020-data-undesha.hub.arcgis.com/pages/health>. Consultado el 6 de noviembre de 2023.
- ICRW (2006). “Demasiado joven para casarse: Educación y acción en pos de terminar con el matrimonio infantil”, Hoja de datos sobre matrimonio infantil y violencia doméstica.
- OMS y UNICEF (2021). “El progreso en higiene, sanidad y agua potable en el hogar 2000-2020”.
- ONU Mujeres (2019). “Una breve historia de la Comisión sobre el Status de las Mujeres”.
- ONU Mujeres (2020). “El progreso en el cumplimiento de los objetivos de desarrollo sostenible. Panorama de género 2020”.
- ONU Mujeres (2022). “El progreso en el cumplimiento de los objetivos de desarrollo sostenible. Panorama de género 2022”.
- ONU Pakistán (2022). “ONE UN Pakistan: Reporte Anual 2021”.
- Organización para la Cooperación Islámica (2008). Carta de la Organización para la Cooperación Islámica. https://www.oic-oci.org/upload/documents/charter/en/oic_charter_2018_en.pdf. Consultado el 6 de noviembre de 2023.
- PLATERO MÉNDEZ, R. (2014). “Metáforas y articulaciones para una pedagogía crítica sobre la interseccionalidad”, *Quaderns de Psicologia*, Vol. 16 Núm. 1.
- SCHULTZ, P. (2002). “Why Governments Should Invest More to Educate Girls.” *World Development* 30, No. 2, Yale University, p. 207–225.
- UNESCO (2013). “Retención educativa y mortalidad materna”. Doc. 2014/ED/EFA/MRT/PI/14. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225945>. Consultado el 6 de noviembre de 2023.
- UNESCO (2014). “Indicadores UNESCO de cultura para el desarrollo. Manual metodológico”, p. 104-115.
- UNESCO (2019). “Hoja de datos no. 56”. Doc. UIS/2019/ED/FS/56. <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/new-methodology-shows-258-million-children-adolescents-and-youth-are-out-school.pdf>. Consultado el 6 de noviembre de 2023.
- UNICEF (2020). “Dando respuesta a la crisis de aprendizaje: La necesidad urgente de mejorar la financiación de la educación para los niños más pobres”.
- VENEGAS, L.; REVERTE, I.; VENEGAS, M. (2019). *La Guerra más larga de la historia. 4000 años de violencia contra las mujeres*. Editorial Planeta.